

The modern meaning of the term emerged when the Swedish Parliament appointed an Ombudsman in 1809 to safeguard the rights of citizens through establishment of a supervisory agency independent of the executive branch. It has been argued that, based upon its Scandinavian roots, the word ombudsman is gender-neutral in origin, as the 'man' suffix itself is gender neutral. The International Ombudsman Association, for example, has stated that: The word "Ombudsman" is Scandinavian and means "representative" or "proxy." The term is gender-neutral in origin and is used by the International Ombudsman Association (IOA) to communicate to the widest possible community. Variations of the term exist (i.e. ombuds, ombudsperson) and are common among those practicing in the ombudsman field. Responding to a question regarding the gender neutrality of the word ombudsman and similar words with the suffix '-man', the Swedish Parliamentary Ombudsman has, in the past, written that the 'Government's linguistic experts had stated that ombudsman and other similar words with the suffix -man. i.a. [sic] talman, talesman, fortroendeman, are gender neutral in the Swedish Language. Regarding, the word ombudsman and alternatives, the International Ombudsman Association (IOA) states that 'The term ombudsman is used to communicate to the widest possible community and is not intended to discourage others from using alternatives. IOA respectfully acknowledges that many practitioners use alternative forms of this word, such as ombuds or ombudsperson'.

This article tries to broaden the academic literature and also the academic debate about ombudsman institutions and their powers and roles. As the explanatory articles on the ombudsman institutions have mostly been written by the ombudsmen themselves or members of their staff, another 'non-ombudsman personal' view on this topic can point to the specifics of these institutions as seen from the 'outside'.

Keywords: ombudsman, the ombudsman model, human rights, migration, the migrant, the principles of legality, independence, methodological aspects, general scientific and special methods.

УДК 342.4; 341.1/8

В. С. МОГІЛЕВСЬКИЙ

ГЛОБАЛЬНИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ: ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ТА ТЛУМАЧЕННЯ

Досліджуються теоретичні підходи до розуміння та тлумачення феномену глобального конституціоналізму. Досліджується його органічний зв'язок з загальним конституціоналізмом. Доводиться, що у нормативному розумінні глобальний конституціоналізм виникає на стику та в результаті взаємодії міжнародного публічного права, інтеграційного права і національ-

© **МОГІЛЕВСЬКИЙ Всеволод Сергійович** – аспірант Інституту законодавства Верховної Ради України

ного конституційного права держав-членів міжнародного співтовариства в результаті впровадження конституційних цінностей в міжнародний нормативний масив.

Ключові слова: конституціоналізм, глобальний конституціоналізм, конституціоналізація міжнародного права, інтернаціоналізація конституційного правопорядку держав, конституційні цінності, конституційне право держав, міжнародне право, інтеграційне право.

Могилевский В.С. Глобальный конституционализм: теоретические подходы к пониманию и толкованию

Исследуются теоретические подходы к пониманию и толкованию феномена глобального конституционализма. Исследуется его органическая связь с общим конституционализмом. Доказывается, что в нормативном смысле глобальный конституционализм возникает на стыке и в результате взаимодействия международного публичного права, интеграционного права и национального конституционного права государств-членов международного сообщества в результате внедрения конституционных ценностей в международный нормативный массив.

Ключевые слова: конституционализм, глобальный конституционализм, конституционализация международного права, интернационализация конституционного правопорядка государств, конституционные ценности, конституционное право государств, международное право, интеграционное право.

Mogilevsky Vsevolod. Global constitutionalism: theoretical approaches to understand and interpret

The article examines the theoretical approaches to the understanding and interpretation of the phenomenon of global constitutionalism. We study its organic connection with the general constitutionalism. It is proved that in the normative sense of global constitutionalism arises at the junction, and the interaction of public international law, integration law and national constitutional law of the member states of the international community as a result of the introduction of constitutional values in an array of international standard.

Keywords: constitutionalism, global constitutionalism, constitutionalization of international law, the internationalization of the constitutional order of states, constitutional values, the constitutional law of the States, international law, integration law.

В умовах становлення та розвитку складних і суперечливих тенденцій економічної та політичної глобалізації починаються могутні процеси щодо формування і розвитку глобалізації правової. На слухну думку М. Алмохаммеда, для усвідомлення сутності правової глобалізації варто розуміти, що вже нині поверх установлених

державних кордонів відбувається дуже складний і всеосяжний процес людської взаємодії (фактор глобального колабораціонізму. – М.А.), що визначає існування сукупності політичних, економічних, культурних і суспільних зв'язків, пріоритетність яких стосовно місцевих, регіональних, національних обмежень (фактор пріоритетності глобальної взаємодії перед взаємодією національною. – М.А.), очевидно, забезпечує умови для створення нової транснаціональної цивілізації (фактор інституціоналізації якісно нової цивілізації. – М.А.)¹.

Не дивлячись на те, що в історичній ретроспективі існувало багато різного роду зв'язків, що пересікали межі людських співтовариств, нинішній масштаб таких комунікацій, їх інтенсивність, глибину, мобільність і динамізм, охоплення, предметність, швидкість реалізації завдяки існуванню сучасних нових інформаційних технологій, варто розглядати як ознаки, що носять якісно інший характер у порівнянні з попередніми історичними процесами. І таку іншу якість їм у тому числі забезпечує тенденція виникнення і розвитку правової однорідності, що базується не тільки на історичному минулому держав-членів міжнародної і регіональних спільнот (колишня колоніальна система, єдині підходи до релігії, відношення до єдиної правової родини тощо), а й їх об'єктивна тяга до спільного розвитку і функціонування на базі єдиних економічних, політичних, культурних і правових цінностей.

В цьому відношенні методологічно важливою виступає позиція іспанського філософа права Ф. Лапорта про те, «що нині постає перед нами, підпорядковується і буде завжди значною мірою підпорядковуватися логіці колективних дій, а це визначає високий рівень анонімності й знеособленості в діях людей і їхніх реакцій та, отже, призведе до зростання непередбачуваності в майбутніх результатах». Він вважає, що сама по собі ідея «управління» цими складними процесами, якими супроводжується глобалізація, чи навіть «повернення їх назад», якщо і не ілюзорна, то принаймні надзвичайно важко здійснювана².

Якщо системно тлумачити даний підхід, то за всієї своєї песимістичності, він містить і раціональний методологічний зміст, що базується на об'єктивізації основної управлінської парадигми, а саме:

- в умовах глобалізації державно організоване людство повинно підпорядковуватися загальній логіці колективних дій (колективістська складова);

- така парадигма дій об'єктивно викликає до життя необхідність управлінського забезпечення і супроводу (організаційна складова);

- таке управлінське забезпечення здійснюється виключно за допомогою права, що має вже не національний, а наднаціональний і міжнародний характер (нормативна складова);

- формуючи, конструюючи і вибудовуючи архітектоніку такого управлінського забезпечення і супроводу за допомогою права, держави-члени світового співтовариства запозичають нормативні конструкції в національному конституційному праві, що регламентує найбільш важливі, суттєві, фундаментальні суспільні відносини в рамках національної держави, інтерпретуючи їх на міжнародний і глобальний рівні (домінантно-національна складова);

- такий управлінський вплив на колективну поведінку держав і народів повинен мати знеособлений характер, що актуалізує уніфікацію правових і організаційних форм впливу (уніфікаційно-кодифікаційна складова);

- здійснення такого глобального управління за допомогою права завдання дуже важке, але здійснюване, прикладом чому служить співробітництво держав у рамках світового співтовариства і діяльність міждержавних інтеграційних об'єднань (інтеграційно-коллаборативна складова).

- реалізація такого глобального управління за допомогою права здійснюється на основі тісної взаємодії національного конституційного та загального міжнародного права в рамках глобального конституціоналізму, що базується на інтернаціоналізації конституційних цінностей держав-членів міжнародного співтовариства (синтетична складова).

Аналізу сутності, позитивним тенденціям, а також ризикам і загрозам світових глобалізаційних процесів в останні роки приділяється дуже серйозна увага. Однак початком активного вивчення процесів економічної і політичної глобалізації прийнято вважати останнє десятиліття минулого століття, зазначене серйозними геополітичними трансформаціями. В обговоренні процесів глобалізації та її форм беруть участь як зарубіжні вчені (З. Бжезінський, Б. Геншель, Б. Дікон, Г. Кіссінджер, Г. Мартін, А. Мей-Нинг, Д. Рітцер, Ф. Фукуяма, К. Хаусхофер та ін.), так і вчені вітчизняні. Одним з найбільш досліджуваних напрямків глобалізації є соціально-еконо-

мічне. Вивченню даного аспекту глобалізації присвячені праці зарубіжних вчених Л. Абалкіна, Г. Батигіна, І. Беляєвої, С. Веселовського, А. Грязнової, М. Делягіна, С. Долгова, В. Захарова, А. Ілларіонова, В. Іноземцева, Е. Кочетова, Д. Михайлова, А. Мовсесян, Л. Обухова, А. Уткіна, К. Шахназарова та ін.

Однак сфера вивчення не обмежується виключно проблемами економіки. У дослідженні процесів глобалізації беруть участь представники політології, соціології, правознавства та ряду інших наук. Політичні, геополітичні та соціологічні аспекти глобалізації представлені в дослідженнях М. Буроменського, Ю. Гаврилова, О. Грінченко, В. Денисова, М. Єфімова, О. Задорожного, Л. Капранової, Б. Ключникова, А. Панаріна, В. Пчелінцева та ін. При цьому з року в рік розширюється проблемне поле глобалізації за рахунок включення знань, що накопичуються в різних галузях природничих і гуманітарних наук, осмислюються особливості її багаторівневої структури, методів дослідження в їх співвідношенні з досліджуваною об'єктивною реальністю на державному та міжнаціональному рівні вже створено спеціальні дослідницькі інститути і програми, покликані сприяти вивченню проблем глобалізації та різних її аспектів вивчається вплив феномена глобалізації на науку, освіту, культуру, право, охорони навколишнього середовища, розвитку спорту і т. д.

В останні десятиліття в юридичній літературі з'явилася велика кількість робіт, автори, яких віддали перевагу вивченню правових аспектів глобалізації. Однак серйозних монографічних досліджень правових аспектів світових глобалізаційних процесів на сьогоднішній день не так багато.

Таке ж зауваження можна віднести й до досліджень глобального конституціоналізму в Україні, що знаходяться на початковій стадії, і у своїй більшості базуються на доктринальних дослідженнях зарубіжних вчених, а саме К. Веземана, А. Винера, Н. Гільмана, Е. Де Вета, Я. Дунофа, Ф. Еллота, Я. Клабберса, М. Коскеньємі, М. Мадуро, А. Петерс, Д. Розенау, А. Стоун Світа, Е. Танчева, К. Томушата, Я. Трахтмана, К. Тускоза, М. Тушнета, Р. Фалька, К. Швебель, С. Чіампи та ін. Разом з тим, слід зазначити коло вітчизняних дослідників, що внесли відповідний внесок у актуалізацію цієї проблематики, серед них – М.О. Баймуратов, О.В. Батанов, Ю.М. Бисага, М.В. Буроменський, Ю.О. Волошин, В.М. Кампо,

О.Л. Копиленко, Є.О. Львова, Л.А. Луць, Н.Р. Нижник, М.П. Орзіх, В.Ф. Погорілко, О.Ф. Скакун, В.Я. Тацій, Ю.М. Тодика, О.Ф. Фрицький, В.М. Шаповал, Ю.С. Шемшученко та ін.

Зазначена тема дослідження актуалізується ще й тим фактом, що у зв'язку з посиленням значення правової глобалізації як системного фактору розвитку міжнародного права, все більшої уваги у правовій доктрині приділяється питанню формуванню новітніх нормативних засад, правосуб'єктності та трансформації суб'єктно-об'єктного складу міжнародного права та необхідності внесення коректувань і нововведень у його систему.

Досліджуючи феномен глобального конституціоналізму, слід визначити його правову природу і походження – зазначаючи, що в його основі лежить загальний феномен конституціоналізму, що визнається, насамперед, на рівні національної держави, але такий, який отримав своє розповсюдження та визнання на універсальному, глобальному рівні, тобто в межах міжнародного співтовариства держав.

Виходячи з того, що загальний концепт конституціоналізму розуміє під собою декілька змістів: по-перше, форма правління, політична система, яка спирається на конституцію, конституційні методи правління; по-друге, політико-правова теорія, що обґрунтовує необхідність встановлення конституційного ладу; по-третє, вчення про конституцію як основний інструмент політичної влади³ – можна стверджувати, що саме ці змістовні настанови загального конституціоналізму сприйняті та застосовані для конструювання і моделювання основоположних засад глобального конституціоналізму. Більш того, саме вони виступають в якості основних цінностей такого конституціоналізму, бо проблема визначення категорії конституційних цінностей сьогодні стає ключовою у сучасній теорії конституційного права – саме конституційна аксіологія, як сфера наукового знання обумовлює безперечну актуальність аналізу конституціоналізму у вимірі конституційних цінностей як на національному, так на міжнародному універсальному рівнях.

«Конституціоналізм, як я його розумію, ґрунтується на декількох елементах конституційного розвитку, – пояснює американський правознавець А. Е. Д. Ховард. – Деякі з них відносяться до історичних подій, як, наприклад, принципи, пов'язані з англійською Вели-

кою хартією вольностей чи Угорською золотою буллою. Інші розцвіли в епоху Просвітництва, сформовані мисленням, що базуються на природних законах. Інші ґрунтуються на більш сучасних подіях. Будь-яке визначення конституціоналізму включає в себе судження про очевидні цінності. У розмові про конституціоналізм пропоную наступні основні розділи: згода народу; обмежений (у владних про-*вах.* – *Авт.*) уряд; відкрите суспільство; недоторканість особи; правові норми; спадкоємність; проведення в життя Конституції; громадський контроль над урядом; поділ влади; федералізм; судовий нагляд»⁴.

Він же стверджує, що «громадянська освіта є істотним для здоров'я конституціоналізму. Люди, які не розуміють основних правил вільного уряду, швидше за все не зможуть зберегти його живим. Конституціоналізм, таким чином, спирається на підставу, що складається з обізнаного і поінформованого населення»⁵. Таким чином, можна стверджувати, що конституціоналізм є «живим» явищем, який суттєво впливає та модифікує поведінку громадян держави.

Французький конституціоналіст Ж.-Л. Шабо основними положеннями конституціоналізму вважає всього дві тези: перша з них стосується переваг застосування в межах політики писаного права, що припускає необхідність досягти підлеглості політики саме правовій нормі, причому нормі, яка відома всім, стабільна, публічна і закріплена в жорсткій писаній конституції. Ця теза виступає конститутивною основою правової держави і забезпечує абсолютну перевагу закону над необмеженою владою правителів; друга теза – можливість за допомогою писаного права (конституції) досягти соціальних перетворень і позбутися соціальних негараздів⁶.

Для більшої ясності необхідно відмітити, що у структурному контексті феноменологію загального конституціоналізму слід розуміти як історію, теорію і практику конституційного будівництва, що здійснюється в державі. Саме органічна взаємодія вказаних вище трьох елементів є запорукою існування не тільки конституціоналізму, а й формування засад демократичної правової державності, що функціонує та реалізується на основі Конституції держави.

В цьому контексті слушною, продуктивною, справедливою та ілюстративною є позиція українських учених М.П. Орзіх та А.Р. Крусян, які розглядають конституціоналізм як центр, навколо

якого «обертається» вся сучасна конституційно-правова проблематика. Адже категорія конституціоналізму є достатньо універсальним носієм теоретичної енергії сучасного конституційного права, основною парадигмою конституційної практики, критерієм конституційності діяльності та актів індивідуальних і колективних суб'єктів права, умовою становлення «динамічної конституційної юриспруденції», яка, на відміну від «статичної», орієнтована на формування і використання законів і технічних прийомів розвитку права, реформування конституційної дійсності⁷.

Звідсіля випливає особлива роль конституційного права не тільки в національному правопорядку, а й його провідна роль в нормопроектванні і будівництві архітекτονіки сучасного міжнародного правопорядку на фоні глобалізації, й особливо, на фоні її правової форми⁸.

Як уявляється, важливі аспекти в досліджуваній проблематиці надає дослідник С. А. Щетинін, котрий у своєму науковому дослідженні «Правова глобалізація: поняття й основні форми: теоретико-методологічні аспекти»⁹ пропонує визначати її як процес формування нової, загальносвітової системи правових норм, що організують і забезпечують глобальну міждержавну взаємодію в різних сферах життя сучасного суспільства, у процесі якого міжнародне право, національне право, а також право міжнародних господарських об'єднань виявляються у стані тісної взаємозалежності. При цьому характер правової інтеграції й інтернаціоналізації визначається, з одного боку, участю держав у справах світового співтовариства, а з іншого – ступенем сприйняття країнами тих чи інших аспектів права інших держав.

Вважаємо, що такий підхід містить цілу низку методологічно й гносеологічно важливих критеріїв, що дозволяють уявити та уяснити феномен правової глобалізації саме у зв'язку з національним конституціоналізмом, а саме:

а) зазначаючи, що правова глобалізація є глобальним процесом, цей автор «втягує» в такий процес національне законодавство держав-членів міжнародної спільноти, й насамперед, їх конституційне право, як основоположну і профільну галузь національного законодавства через яке останнє може взаємодіяти з міжнародним правом (див., наприклад, ст.ст. 9, 18 Конституції України¹⁰ – таким чином,

конституційні норми і принципи як принципи національного конституціоналізму «переходять» на універсальний рівень управління (інтеграційний критерій);

б) визначаючи, що правова глобалізація є процесом формування нової, загальносвітової системи правових норм, автор будує таку систему на принципах міжнародного, національного права і права міжнародних господарських об'єднань (інтеграційного права), що виводить національне, й насамперед, конституційне право держав, на міжнародний універсальний рівень його функціонування, співвідношення, взаємодії та взаємозалежності – таким чином, норми і принципи національного конституціоналізму входять в міжнародну нормативну систему (інвазійний критерій);

в) визначаючи, що правова глобалізація є запорукою існування загальносвітової системи правових норм, що організують і забезпечують глобальну міждержавну взаємодію в різних сферах життя сучасного суспільства, автор підтверджує високий колабораційний потенціал норм національного конституційного права, його готовність до такої синергетичної співпраці, та його особливий вплив на становлення такої системи глобальної взаємодії (колабораційний критерій);

г) стверджуючи, що саме в умовах правової глобалізації процес взаємодії держав, за якого міжнародне право, національне право, а також право міжнародних господарських об'єднань (інтеграційне право) виявляються у стані тісної взаємозалежності, автор підтверджує особливе значення національного конституційного права у створенні нового глобального правопорядку і нового глобального права, заснованого на конституційних цінностях держав-членів міжнародного співтовариства, тобто на цінностях конституціоналізму (установчий критерій);

д) стверджуючи, що правова глобалізація виступає процесом, що викликає до життя правову інтеграцію й інтернаціоналізацію, автор фактично акцентує увагу на інтеграційному і інтернаціоналістичному потенціалі національного конституційного права держав, що базуються на його нормативній основі і лежать в основі таких могутніх об'єднувачих синергетичних тенденцій і процесах (потенційний критерій);

е) визначаючи правову інтеграцію й інтернаціоналізацію, в основі яких лежить дихотомія соціально-правового характеру: з одного боку, участь держав у справах міжнародного співтовариства, а з іншого – сприйняття країнами тих чи інших аспектів права інших держав, автор фактично легітимізує основну роль конституційного права в правовій акультурації національного права держав, що відносяться до різних правових систем і правових родин (інфільтративний критерій).

Таким чином, можна стверджувати, що саме в умовах правової глобалізації проходять інтенсивні процеси інфільтрації конституційних цінностей держав-членів міжнародної спільноти в міжнародне і інтеграційне право і створення з цими нормативними феноменами нової єдності органічного характеру, що детермінує:

- а) їх взаємодію;
- б) взаємопроникнення цінностей кожного з них в іншій нормативний масив;
- в) суттєве нормативне посилення кожного з них на основі мультиплікативного ефекту;
- г) створення нового єдиного нормативного масиву, що характеризується новими нормативно-регулятивними рисами;
- г²) активізацію сприйняття норм і принципів такого нового нормативного масиву національним конституційним правом держав-членів міжнародного співтовариства;
- д) виникнення якісно нової глобальної тенденції конституціоналізації міжнародного і інтеграційного права, а також інтернаціоналізації конституційного правопорядку держав.

Варто зазначити позитивний внесок С.О. Щетиніна в визначення характерних рис правової глобалізації, хоча із приводу деяких критеріїв виникають деякі сумніви. Так, наприклад, важко погодитися з автором у тому, що міжнародне право, національне право, а також право міжнародних господарських об'єднань в умовах правової глобалізації виявляються у стані тісної взаємозалежності. Вважаємо, що такий підхід скоріше є закріпленням складних координаційних (нормативні масиви співвідносяться між собою) або субординаційних відносин між цими правовими феноменами (нормативні масиви підкоряються чи міжнародному чи конституційному праву), (бо ніякого паритету між ними існувати принципово

не може, хоча сучасне загальне міжнародне право багато в чому ґрунтується, функціонує й розвивається за рахунок конституційних цінностей держав-членів міжнародної спільноти, що говорить о рерординаційній природі зв'язків між ними) і, отже, демонструє їхнє відповідне співвіднесення або протистояння, у той час коли, як обґрунтовано уявляється, варто говорити про їх гармонійну взаємодію з метою досягнення необхідного соціального результату на універсальному рівні управління.

Саме в умовах формування правового глобалізму й виникає феноменологія глобального конституціоналізму як новітній концепт, що має не тільки міждисциплінарний характер, а й стосується перегляду найважливішого питання конституційно-правового регулювання суспільних відносин в середині та за межами держав світу, що фактично є свідомством формування нової глобальної управлінської парадигми та побудови нової системи національного і міжнародного правопорядку, яка базується на складних та багатоаспектних нормативно-договірних горизонтально-вертикальних зв'язках між суб'єктами національного і міжнародного права.

Не зважаючи на те, що на слушну думку науковця П. Ф. Мартиненка, зовнішньодержавні правові відносини конституціоналізм сам по собі охопив пізно, причому й досі не повністю, – але в міру утвердження ідей правової держави, її еволюції в державу конституційну – базові засади демократії дедалі рішучіше застосувалися і у сфері зовнішньополітичної діяльності держави, вилившись після Другої світової війни у «міжнародну тенденцію» в розвитку демократичного конституціоналізму. Причому, незважаючи на обережні застереження проти цієї тенденції з боку юристів-міжнародників, її розмах небачено посилювався у зв'язку з відомими процесами європейської інтеграції та відновленням незалежності державами Центрально-Східної Європи, зокрема Україною¹¹.

Визнаючи саме наведену вище тенденцію, що сьогодні отримала назву «конституціоналізації міжнародного права та інтернаціоналізації конституційного правопорядку держав», засновники теорії глобального конституціоналізму Р. Фолк, Р. Йохансен, С. Кім у 1993 році вперше визначили глобальний конституціоналізм як набір транснаціональних норм, правил, процедур, та інституцій, створених для надання напрямку трансформаційній політиці, при-

свячений реалізації цінностей світового порядку як в середині, так і між трьома системами перехресної політичної діяльності в незалежному світі¹². Вважаємо, що наведена дефініція потребує свого роз'яснення.

Так, по-перше, нормативною основою глобального конституціоналізму виступає набір транснаціональних норм, правил, процедур, та інституцій, що створює відповідну системну єдність (нормативно-системний критерій), бо, по-друге, його телеологічною домінантою виступає надання напрямку трансформаційній політиці, присвячений реалізації цінностей світового порядку як в середині держави, так й за її межами, серед яких конституційні цінності займають найважливіше і основне місце (телеологічно-ціннісний критерій). По-третє, основними і найважливішими суб'єктами глобального конституціоналізму виступають три системи перехресної політичної діяльності в незалежному світі, що комунікують та взаємодіють між собою на основі принципу колаборації (суб'єктно-колабораційний критерій):

- перша система – державна система, яка, на думку вчених, складається з територіальних державних акторів та їх підтримуючих, значно транснаціоналізованих корпоративних інфраструктур, банків, військовий структур, та засобів масової інформації (внутрішньо-державні суб'єкти права);

- друга система складається з міжнародних урядових інституцій, в тому числі і системи ООН (міжнародні міжурядові (міждержавні) організації);

- третя система – представлена недержавними групами та індивідуумами, що діють через неурядові організації (НУО), громадські організації усілякого роду, та критичні суспільні рухи (національні і міжнародні неурядові (некомерційні) організації).

Таким чином, можна стверджувати, що глобальний конституціоналізм вже побудував свою достатньо складну структурну основу: а) він володіє нормативною основою; б) має чітко визначені телеологічні домінанти; в) володіє суб'єктним складом, що спирається на інституційну основу, що функціонує на основі синтезу національного конституційного та міжнародного права.

Але в досліджуваному феномені є й щось інше, нове, причому саме в якісному вимірюванні. Так, в своєму дослідженні Р. Фолк,

Р. Йохансен і С. Кім прийшли до висновку, що глобальний конституціоналізм – це щось ширше та глибше, ніж напрямок пропаганди системи війни/миру як політичного проекту, і щось менш законне, ніж позитивістське чи юстиніанське* (*тільки норми, підтримані ефективними санкціями кваліфікують як «право») поширення ефективного правового примусу на глобальний рівень. Тобто можна стверджувати, що з одного боку поєднання цінностей національного конституційного права з міжнародним правом, насамперед, створює відповідне «передправо», субправо у чисто нормативному позитивістському розумінні, і в той же час, на рівні телеології і аксіології такого нормативного масиву, володіє і характеризується «супердомінантами» відносно державного і світового розвитку, виходячи за межі «повсякденних» глобальних завдань міжнародної спільноти держав, бо спрямоване у майбутнє людської цивілізації.

Таким чином, в процесі дослідження рельєфно визначаються й структуруються поняття та змістовні (онтологічні, гносеологічні) сутності глобального конституціоналізму, завдяки чому можна дійти висновку, що визначення останнього носить синтетичний і інтегративний характер, та у структурному відношенні воно складається нібито з двох блоків:

1) містить загальне визначення загального конституціоналізму (дефінітивна характеристика);

2) містить найважливішу сутнісну прив'язку до глобальності світу та процесів глобалізації (змістовна характеристика).

Разом з тим, тут існують відповідні проблеми методологічного характеру. Вони є пов'язаними з тим, що в конституційно-правовій науці України, на жаль, ще не існує єдності у загальному визначенні терміну «конституціоналізм». Незважаючи на безліч підходів до проблеми виникнення конституціоналізму, домінує погляд, що сам термін «конституціоналізм» (франц. *Constitutionnalisme*, від лат. *Constitution* – устрій, установлення, положення) – з'явився вперше в американській політико-правовій думці наприкінці XVIII-на початку XIX століття, як верховенство писаної конституції над законами й іншими нормативними актами, що виходили в світ¹³.

Однак з часом дефінітивна характеристика конституціоналізму змінюється, розширяється, поглиблюється, набуває нового сенсу, систематизується, у зв'язку із суттєвими і якісними змінами в суспіль-

них відносинах, їх конституційно-правовій регламентації та конституційно-правовою практикою. Тому в наш час поняття конституціоналізму постає як складне, багатоаспектне, багаторівневе, системне явище, яке прийнято розглядати в політичному, філософському та юридичному аспектах.

На думку академіка М.П. Орзіх, у політичному розумінні конституціоналізм – це політична організація держави і громадянського суспільства (змістовно-управлінський аспект), в філософському сенсі – це філософія юридичного світогляду за постулатами правової держави, що має історико-філософські витoki в теологічній ідеології, ідеях природного права (світоглядний аспект)¹⁴. Визначаючи конституціоналізм у юридичному аспекті, професор Ю.О. Волошин, вважає, що тут конституціоналізм розуміється у вузькому значенні як особливий режим функціонування конституційного ладу на основі конституційних принципів і методів, в широкому ж розумінні – як складна політико-правова система¹⁵.

На нашу думку, в такому, саме юридичному аспекті, М.П. Орзіх зазначає, що конституціоналізм, як система теорії, ідеології та практики, містить наступні елементи:

1. Конституційну правосвідомість, що виходить за межі розуміння позитивного чинного законодавства у сферу дії верховенства права;

2. Конституційно-нормативні постулати (в тому числі правові принципи та норми-дефініції), які сприймаються не як щось застигле, статичне, а взяте разом з їх доктринальними основами, системою правових цінностей, що відображають концепцію, філософію, сутність конституції і практики її реалізації;

3. Конституційні правовідносини, що передбачають визнання та державний захист прав і свобод людини та асоціацій людей, а також суб'єктивні права та свободи (як такі, що можуть бути спрямовані проти державної влади за позитивною моделлю: громадянин А проти держави);

4. Конституційну законність (конституційність), що не обмежується неухильним виконанням законодавства з врахуванням внутрішньої його ієрархії, а є ознакою саме конституційних актів, дій та бездіяльності суб'єктів конституційного права¹⁶.

Такий номенологічний та структурний підхід до розуміння конституціоналізму робить його феноменологію не тільки більш ясною для «внутрішньодержавної» потреби, а й вельми привабливою для реалізації зовнішньополітичних домінант держави на міжнародній арені – бо чітко заявлені конституційні домінанти в діяльності держави є дуже позитивними задачами для побудови та функціонування міжнародної спільноти держав, причому, не тільки у відповідності з основними принципами Статуту ООН 1945 року¹⁷, а й на основі нового глобального правопорядку, що базується на найважливіших конституційних цінностях – свободі, справедливості, поваги до прав людини, вільних виборах для періодичної зміни та оновлення публічної влади, функціонуванні місцевого самоврядування тощо.

Крім того, тут особливо важливою є об'єктивована необхідність розрізнення реально існуючого (фактичного) конституціоналізму, тобто існуючої практики відповідних регламентації і регулювання фактичних суспільних відносин, від того ідеалу конституційного правопорядку, що базується на вказаних нормативних і інституціональних цінностях, і до якого прагне цивілізована держава та міжнародне співтовариство держав у своїй правотворчій діяльності, і який виступає основною метою сучасного правового регулювання (реальний конституціоналізм).

Другий блок розуміння поняття «глобального конституціоналізму» також має свої особливості, що пов'язані, по-перше, із дискусійним визначенням сутності глобалізації, а, по-друге, з визначенням ідеології глобальності.

Феномен «глобалізації» обґрунтовано має складний характер, оскільки містить як позитив – великі переваги для розвитку людства, і як негатив – значні проблеми та виклики для нього.

Так, дослідник, доктор історичних наук М. О. Мунтян, вважає, що глобалізація, що виступає відповідним продуктом поєднання стихійних процесів світового розвитку і свідомої цілеспрямованої діяльності людей, веде:

- до трансформації багатообразних національних приватних елементів в єдину загальнолюдську цивілізацію, перетворюючи світову спільноту народів у світове суспільство (гуманітарний фактор);
- до відокремлення деяких загальноприйнятих правил поведінки на планеті, що визнаються добровільно або під впливом (поведінковий фактор);

- до формування цілісної системи економічного і політичного світового порядку (нормативний фактор, що базується на правовій глобалізації) тощо¹⁸.

Крім того, М. О. Мунтян підкріплює свої теоретичні викладки, посилаючись на думку професора Паризького інституту політичних досліджень Б. Бадіє, який відокремлюючи три виміри поняття глобалізація, фактично не тільки будує нову структуру глобалізованого світу, а й фіксує поведінкові установки для його учасників: по-перше, це гомогенізація світу (життя за єдиними принципами, прихильність єдиним цінностям, керування єдиних звичаїв та нормам поведінки, тощо), по-друге, зростаюча взаємозалежність (поява нових акторів загально планетарної сцени – глобальних фірм та корпорацій, релігійних угруповань, транснаціональних управлінських та банківських структур), та по-третє, розуміння глобалізації як історичного процесу¹⁹.

Вказані чинники відображають дуже важливі тенденції щодо, по-перше, становлення нормативної основи глобального конституціоналізму, основним чинником якої виступає міжнародне право як сукупність норм, що прийняті завдяки збігу воель окремих держав; а, по-друге, щодо суб'єктної основи глобального конституціоналізму – це міжнародне співтовариство держав, бо в сучасних глобалізаційних умовах жодна держава не зможе розвиватись в умовах автаркії та суцільної ізоляції.

Тоді, саме в такому аспекті, глобальний конституціоналізм можна визначити як центр, навколо якого обертається сучасна міжнародна конституційно-правова доктрина, що пильнує застосування конституційних принципів (верховенство права, стримувань та противаг, захисту прав людини, демократизму) у міжнародній правовій сфері, задля того, щоб підвищити ефективність, транспарентність та чесність міжнародного правового порядку.

Однак, тут слід наголосити й на тому, що незважаючи на свої позитивні риси та значну кількість апологетів і прихильників, сьогодні ідеї глобального конституціоналізму викликають багато дискусій серед вчених-юристів та вважаються завчасними. Антагоністи глобального конституціоналізму свої побоювання пов'язують з наступними, на їх думку, недоліками: а) відсутністю конституційної методології глобального конституціоналізму; б) нереалістичністю

глобального конституціоналізму; в) відсутністю в умовах глобального конституціоналізму можливості революційних соціальних змін у майбутньому; г) надмірними сподіваннями, що пов'язані із глобальним конституціоналізмом; д) наявністю євроцентризму; е) формуванням конституційного імперіалізму (Н. Лахман, П. Еллот)²⁰, ж) появою антидемократичної юристократії²¹.

Вважаємо, що наведені критичні позиції хоча й мають право на життя, проте не є ґрунтовними, оскільки глобальний конституціоналізм вже містить не тільки свою методологію, а й володіє внутрішньою логікою розвитку, суб'єктно-об'єктним і елементним складом, доктринальними теоріями, механізмами, системою принципів, аксіологією і уявляється нам доволі реалістичним. Проте подальше формування і розвиток цих ознак, звісно, потребує часу, доктринальних пошуків і подальшої міжнародно-правової практики.

В цьому контексті вдається слушною позиція А. Петерс, одної з засновників теорії «глобального конституціоналізму», професора університету м. Базель (Швейцарія), яка підкреслює, що критична точка зору відносно того, що конституціоналістське прочитання міжнародного права може викликати плутанину в термінології через те, що термін «конституція» може бути неправильно визначений при застосуванні до міжнародного права, не є ґрунтовним. Бо юристи-міжнародники та конституціоналісти є досить досвідченими, для того, щоб не застосовувати термін конституціоналізм лише як «механізм, що в єдину мить подарує законність» та «готову відповідь», а зрозуміють його як перспективу, в якій будуть сфокусовані правильні питання справедливості, чесності та ефективності. А. Петерс визначає глобальний конституціоналізм як феномен, що знаходиться у правовому просторі, що є результатом різноманітних трансформацій, пов'язаних із глобалізацією та наступною «деконституціоналізацією» національних правових структур у все більш незалежному світі²².

Резюмуючи, можна дійти наступних висновків:

- глобальний конституціоналізм виникає з феномену загального конституціоналізму на основі якого існує і функціонує більшість демократичних держав світу;

- виникнення феноменології глобального конституціоналізму напряму є пов'язаною з правовою глобалізацією – якісно новою

формою глобалізації, що базується на впровадженні норм міжнародного права, міжнародних правових стандартів інших джерел права в національне конституційне право держав, з метою поглиблення взаємодії та співробітництва держав в контексті становлення глобального управління;

- глобальний конституціоналізм у гносеологічному розумінні є одним з найважливіших проявів глобальної тенденції конституціоналізації міжнародного права та інтернаціоналізації конституційного правопорядку держав, що є наслідковим результатом правової глобалізації;

- онтологічний зміст глобального конституціоналізму міститься в поєднанні і взаємодії загального міжнародного права, інтеграційного права та конституційного права держав, з метою впровадження конституційних цінностей в життєдіяльність та функціонування міжнародного співтовариства та їх держав-членів;

- аксіологічний зміст глобального конституціоналізму міститься в якісно новій поведінці держав як на своїй території, так й на міжнародній арені, з метою побудови якісно нових відносин, що базуються і реалізуються на конституційних цінностях;

- суб'єктний склад глобального конституціоналізму складають держави-члени міжнародного співтовариства;

- об'єктно-предметним складом глобального конституціоналізму є нова система міжнародно-правових відносин, що базується на основних цінностях конституціоналізму (демократія, права людини, законно обрана публічна влада, місцеве самоврядування тощо);

- мегазадачею глобального конституціоналізму виступає побудова нового міжнародного і національних правопорядків, що базується на загальносвітовій системі правових норм, які організують і забезпечують глобальну міждержавну взаємодію в різних сферах життя сучасного суспільства на засадах цінностей конституціоналізму, у процесі якої міжнародне, інтеграційне і національне право, не тільки знаходяться в стані тісної взаємозалежності, а й набувають нових якостей в результаті їх позитивної взаємодії;

- для демонстрації еволюції глобального конституціоналізму можливо побудувати процесуальну мотрійку, до якої увійдуть наступні елементи: «глобалізація (економічна та політична)» – «пра-

вова глобалізація» – «синтетичний нормативний масив правової глобалізації (загальне міжнародне право, інтеграційне право, національне конституційне право держав /національний конституціоналізм, конституційні цінності, норми, принципи.

1. *Мутана Аббас Абдалказим Алмохаммед*. Взаємодія конституційного та міжнародного права в умовах глобалізації: дис. ... канд.юрид.наук: 12.00.02. Маріуполь, 2015. С. 62. 2. *Ляпорта Ф.* Глобализация и верховенство права. Некоторые сомнения вестфальда // Проблемы философии права. 2006–2007. Т. IV-V. С. 35. 3. *Конституціоналізм* // Юридическая энциклопедия. URL: http://yuridicheskaya_encyclopediya_academic.ru/4616 4. *Howard G.* The New Despotism. L. 1929. P. 26. 5. *Ibid.* 6. *Шабо Ж.-Л.* Конституция и конституционализм // Полис. 1998. №6. С. 35. 7. *Орзих М.Ф, Крусян А.Р.* Современный конституционализм в Украине. Введение в украинское конституционное право. Київ: Алерта, 2006. С. 4. 8. *Баймуратов М.А.* Международный правопорядок: концептуальные подходы к становлению понятийной характеристики // Международное публичное и частное право. 2010. № 1. С. 2-10. 9. *Щетинин С. А.* Правовая глобализация: понятие и основные формы: теоретико-методологические аспекты: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Ростов-на-Дону, 2009. С. 7. 10. *Конституція України 1996 року* // ВВР України. 1996. № 31. Ст. 140. 11. *Мартиненко П. Ф.* Насиченість державного права України міжнародним правовим порядком: конституційний аспект // Конституція і конституціоналізм в Україні: вибіркові проблеми. Збірник наукових праць членів Товариства конституційного права з нагоди десятої річниці Конституції України, Конституційного Суду України та самого Товариства / відповід. ред. Мартиненко П.Ф. і Кампо В.М. Київ: «Купріянова», 2007. С. 250-253. 12. *The Constitutional foundations of world peace.* (1993) Falk, Richard A.; Johansen, Robert C.; Kim, Samuel S. Albany, N.Y.: State University of New York Press. P. 9. 13. *Волошин Ю.О.* Конституційно-правове забезпечення європейської міждержавної інтеграції: теоретико-методологічні аспекти: монографія / за ред. М.О. Баймуратова. Київ: Логос, 2010. С. 197. 14. *Проблеми сучасної конституціоналістики: навч. посіб.* / М. П. Орзих, М.В. Афанасьева, В.Р. Барський [та ін.]; за ред. М.П. Орзіха. Київ: Юрінком Інтер, 2011. С. 23. 15. *Волошин Ю.О.* Цит. праця. С. 197. 16. *Проблеми сучасної конституціоналістики.* С. 24. 17. *Статут Організації Об'єднаних Націй 1945 року.* ООН, 1990. 16 с. 18. *Мунтян М.А.* Глобализация: что это такое? URL: http://www.perspektivy.info/history/globalizacija_chno_eto_takoje_2007-01-01.htm 19. *Badie B.* La fin des territoires. Paris, 1995. 20. *La philosophie du droit international de Georges Scelle.* URL: [<http://www.denistouret.net/ideologues/Scelle.html>] 21. *The constitutionalist reconstruction of international law: Pros and cons* / NCCR trade working paper 2006/01. URL:<http://phase1.nccr-trade.org/images/stories/publications/IP1/Pro%20and%20con%20constitutionalization%20final.pdf>

Mogilevsky Vsevolod. Global constitutionalism: theoretical approaches to understand and interpret

The article deals with theoretical approaches to the understanding and interpretation of the phenomenon of global constitutionalism. We study its organic connection with the general constitutionalism. It is proved that in the normative sense of global constitutionalism arises at the junction, and the interaction of public international law, integration law and national constitutional law of the member states of the international community as a result of the introduction of constitutional values in an array of international standard.

The author argues that the global constitutionalism arises from the general phenomenon of constitutionalism on which exists and operates most democratic countries.

It is proved that the emergence of global constitutionalism phenomenology is directly related to the legal globalization – a qualitatively new form of globalization based on the implementation of international law and international legal standards elsewhere in national law constitutional right of states to enhance interaction and cooperation among States in the context of establishment of global governance.

The global constitutionalism in the epistemological sense is one of the most important manifestations of the global trend konstytutsionalizatsiyi international law and the internationalization of constitutional law and order states that the effect is the result of legal globalization.

The ontological meaning of global constitutionalism contained in the combination and interaction of general international law, integration law and the constitutional right of states to implement constitutional values in the life and operation of the international community and its member states.

Axiological content of global constitutionalism provides a qualitatively new behavior of states, whether on their territory, and on the international scene to build a qualitatively new relationship based on realized and constitutional values.

The subjective part of global constitutionalism constitute the member states of the international community. A tangible object composition of global constitutionalism is a new system of international legal relations, based on the fundamental values of constitutionalism (democracy, human rights, legally elected public authorities, local government, etc.).

This megaproblem global constitutionalism advocates building a new international and national law, which is based on a global system of legal norms that organize and ensure global inter-state cooperation in various spheres of modern life, during which international, integration and national law, not only in a state close interdependence, but also acquire new skills as a result of positive interaction.

Keywords: constitutionalism, global constitutionalism, konstytutsionalizatsiya international law, constitutional law and order internationalization States constitutional values, the constitutional law of States, international law, integration law.